

28 lat śląskiej bohemistyki¹

Filologia czeska na Uniwersytecie Śląskim w Katowicach, działająca w ramach organizacyjnych Instytutu Filologii Słowiańskiej Wydziału Filologicznego UŚ w Sosnowcu, jest jednym z ośmiu ośrodków bohemistycznych w Polsce, funkcjonujących na polskich uniwersytetach w: Krakowie (UJ), Warszawie (UW), Wrocławiu (UWr), Opolu (UO), Poznaniu (UAM), Szczecinie (USz) oraz Toruniu (UMK).

W tym roku upływa 28. rocznica powstania śląskiej bohemistyki. W ośrodku tym studiowała i zdobywała swe pierwsze naukowe szlify liczna grupa naukowców, którzy obecnie pracują naukowo i dydaktycznie w innych ośrodkach bohemistycznych kraju (np. w Krakowie, Warszawie, Wrocławiu, Opolu, Szczecinie i Toruniu). Mury katowicko-sosnowieckiej bohemistyki opuściło w ubiegłym ćwierćwieczu ponad 300 absolwentów, z których tylko nieliczna grupa aktywnie działa w zawodzie filologa-bohemisty: pracują w polskiej dyplomacji, dziennikarstwie, handlu zagranicznym i turystyce, działają jako tłumacze przysięgli i kabinowi, a także tłumaczą literaturę piękną i teksty użytkowe. Mimo różnych dróg życiowych i niespodzianek losu wielu z nich z sentymentem wspomina pięć lat studiów slawistycznych w Sosnowcu. I mimo że obecnie z aktualną problematyką bohemistyczną nie mają aktywnego kontaktu, jednak Czechy (i Słowacja²), czeska kultura i język są nadal ich hobby, życiową pasją...

Duże zainteresowanie kulturą czeską (a także słowacką) na Górnym Śląsku jest motywowane sąsiedzkim położeniem oraz wielokulturową tradycją tego regionu, a także atrakcyjnością dorobku kulturowego Czech (literatura, filmy „czeskiej szkoły”, teatr i plastyka) oraz pewnym sentymentem Ślązaków do znajomo

¹ Tytuł tego opracowania nie jest w pełni adekwatny – należy tu raczej mówić o „śląsko-zagłębiowskiej” bohemistyce, gdyż Uniwersytet Śląski od chwili swego powstania, na mocy decyzji ówczesnych władz polityczno-gospodarczych, swą bazę i zaplecze dydaktyczne oparł o obiekty w Katowicach i Sosnowcu. Zwyczajowo mówi się o śląskiej slawistyce, jednak dla większej precyzji stosuje się optymalne określenia – slawistyka UŚ w Katowicach–Sosnowcu. Faktyczna sytuacja lokalowa UŚ (początkowo tylko w Sosnowcu) oraz zadawnione – w odczuciu niektórych badaczy dziejów Śląska – animozje regionalne, a także bez wątpienia bardziej konserwatywnych mieszkańców naszego regionu powodują wiele nieporozumień i wątpliwości (a czasami nawet agresji). Na szczęście naukowcy i studenci UŚ, którym przyszło pracować lub studiować w Sosnowcu, podchodzą do tych problemów bardziej racjonalnie, bez większych emocji. Dla uniknięcia jednak jakichkolwiek nieporozumień zastosuję konsekwentnie obok określenia *śląska bohemistyka* bardziej neutralne *katowicko-sosnowiecka bohemistyka*.

² Do rozpadu Czechosłowacji w roku 1993 w ramach studiów slawistycznych na Uniwersytecie Śląskim istniała filologia czesko-słowacka.

brzmiącego języka czeskiego. Powołanie jeszcze w latach przedwojennych Konsulatu Generalnego Republiki Czechosłowackiej w Katowicach, a później ułatwienia w przekraczaniu granicy oraz rozwój ruchu turystycznego w latach siedemdziesiątych, bezpośrednia współpraca zakładów przemysłowych i instytucji kultury oraz możliwość odbioru telewizji czechosłowackiej istotnie ułatwiły propagowanie tego dorobku oraz wpłynęły na pogłębienie zainteresowania mieszkańców Górnego Śląska naszymi południowych sąsiadami³. Osoby zainteresowane problematyką bohemistyczną mogły rozwijać swe pasje na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie lub na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie już od lat przedwojennych działały ośrodki sławistyczne (w tym bohemistyczne) w Polsce, gdzie badania i dydaktykę prowadziły – lub nadal prowadzą – polskie sławistyczne autorytety⁴.

Mysł stworzenia pracowni sławistycznej w centrum Górnego Śląska zrodziła się wraz z powołaniem Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach (wcześniej do 1969 r. – WSP oraz filia UJ), a następnie Instytutu Filologii Obcych UŚ. Sławistyka na Uniwersytecie Śląskim powstała ostatecznie w 1974 roku, a w jej ramach również bohemistyka. Inicjatorem i faktycznym twórcą filologii czeskiej był wybitny językoznawca polski oraz sławista prof. dr hab. Kazimierz Polański, który wraz z innymi neofilologami, wśród których byli również slawiści, stworzył założenia programowe i zaplecze dydaktyczne do naboru na pierwszy rok filologii słowiańskiej (właściwie filologii czeskiej), która rozpoczęła swą działalność w roku 1974⁵. Początkowo bohemistykę ujmowano w ramach organizacyjnych Instytutu Filologii Obcych Uniwersytetu Śląskiego⁶ jako Zakład Filologii Słowiańskiej, który przekształcił się w 1981 roku w Katedrę Filologii Słowiańskiej⁷. Trzon kadry naukowej i dydaktycznej stanowili slawiści-bohemiści, wy-

³ Nie sposób nie wspomnieć w tym miejscu o znakomitej inicjatywie zasłużonego katowickiego wydawnictwa „Śląsk” – Bibliotece Pisarzy Czeskich i Słowackich. Wysoko oceniane przekłady do tej bogatej serii wydawniczej tworzyli również bohemiści i slawicyści (pracownicy naukowcy oraz absolwenci), wywodzący się ze sławistyki UŚ.

⁴ Do najwybitniejszych należą: prof. dr hab. Z. Stieber, prof. dr hab. F. Stawski, prof. dr hab. J. Magnuszewski, prof. dr hab. M. Bobrowska, prof. dr hab. T. Orłoś, prof. dr hab. E. Siatkowska, prof. dr hab. J. Siatkowski.

⁵ Dwa lata później utworzono filologię serbsko-chorwacką oraz uruchomiono lektoraty języków: słoweńskiego, bułgarskiego, łużyckiego i macedońskiego.

⁶ Dyrektorem Instytutu od jego powstania był prof. dr hab. K. Polański, a sekretarzem naukowym ówczesny dr E. Tokarz.

⁷ Zakład Filologii Słowiańskiej przekształcił w Katedrę Filologii Słowiańskiej doc. dr hab. W. Pianka, dokonując jednocześnie zmian w strukturze, powołał dwa nowe zakłady: Zakład Literaturoznawstwa Słowiańskiego i Zakład Językoznawstwa Słowiańskiego, uruchomiono także wtedy nowe kierunki studiów sławistycznych: filologię słowacką i jugosłowiańską.

wodzący się z UJ oraz UW, a w latach następnych absolwenci slawistyki (bohemistyki⁸) z katowicko-sosnowieckiego ośrodka.

Kolejnym etapem istotnych zmian organizacyjnych był rok 1990, w którym prof. dr hab. Emil Tokarz przekształcił Katedrę w Instytut Filologii Słowiańskiej, optymalizując jednocześnie jego strukturę⁹, mającą również wpływ na późniejsze kształcenie bohemistów na UŚ. Zmiany te zapoczątkowały dynamiczny rozwój kształcenia slawistów-bohemistów w latach następnych – poprzez zatrudnienie nowych naukowców-specjalistów (również gościnnych) oraz podniesieniu limitu przyjęć, zwiększeniu uległ potencjał naukowy i dydaktyczny tutejszego ośrodka bohemistycznego. Przełomowy był również rok 1995, kiedy wprowadzono po raz pierwszy studia licencjackie i magisterskie (w systemie 3 + 2), w tym z językoznawstwa stosowanego o specjalności bohemistycznej. Do dziś zresztą funkcjonują równoległe dwa sposoby kształcenia bohemistów na UŚ – pięcioletnie studia filologiczne bohemistyczne oraz pięcioletnie studia językoznawstwa stosowanego (translatoryczne) o specjalności bohemistycznej.

Mimo trudnych warunków lokalowych (stara, zbyt mała baza) w roku akademickim 2001/2002 filologię czeską w IFS UŚ (w różnych wersjach programowych) studiowało 60 osób, przy czym wszystkich studentów slawistyki było prawie 300. Po dwuletniej przerwie rotacyjnej, w kolejnym roku akademickim 2002/2003 planowane jest uruchomienie specjalizacji filologia czeska (dla 25 osób). W nieodległej przyszłości planuje się uruchomienie podyplomowych studiów bohemistycznych.

Planowe zajęcia dydaktyczne na filologii czeskiej w zależności od cyklu kształcenia składają się z następujących przedmiotów¹⁰: Praktyczna nauka języka czeskiego (leksyka, frazeologia, konwersacje, ekspresja pisemna i ustna), Gramatyka opisowa języka czeskiego, Historia literatury czeskiej, Historia i cywilizacja Czech¹¹, Przekład specjalistyczny, Przekład konsekwentny, Przekład symultani-

⁸ W latach osiemdziesiątych studentów kształcono na kierunku: filologia słowiańska – specjalność filologia czesko-słowacka. W latach dziewięćdziesiątych (po rozpadzie Czecho-Słowacji) powrócono do układu tradycyjnego, rozdzielono na dwie specjalizacje: bohemistykę i słowacystykę.

⁹ Otwarto wówczas nowe zakłady: Zakład Dydaktyki Języków Obcych, Zakład Historii Języków Słowiańskich, Zakład Językoznawstwa Porównawczego, Zakład Językoznawstwa Południowosłowiańskiego, Zakład Językoznawstwa Zachodniosłowiańskiego, Zakład Literatur Zachodniosłowiańskich. Ofertę studiów slawistycznych poszerzono również o nowe kierunki: filologię słoweńską (1991), chorwacką (1992) i bułgarską (1994).

¹⁰ Mowa tu tylko o przedmiotach dotyczących problematyki bohemistycznej.

¹¹ W latach osiemdziesiątych, w ramach filologii czesko-słowackiej prowadzono równoległe dwa przedmioty: Historię Czechosłowacji i Wiedzę o Czechosłowacji (realioznawstwo).

czny oraz odpowiednio profilowane wykłady monograficzne (np. w tym roku akademickim były to wykłady o profilu: translatoryka, stylistyka i semantyka).

W zasobach Biblioteki Sławistycznej działającej przy IFS UŚ oraz w zasobach Czytelni Neofilologicznej Wydziału Filologicznego UŚ znajduje się bogaty i ciągle rozbudowywany księgozbiór o tematyce bohemistycznej (klasyczne i współczesne dzieła literatury czeskiej, opracowania językoznawcze i literaturoznawcze, podręczniki, słowniki, encyklopedie i albumy oraz nagrania audio-video), liczący ponad 10 tysięcy woluminów (w tym zbiory specjalne), a także roczniki kilkunastu specjalistycznych czasopism czeskich dotyczących zagadnień języka i kultury.

Od swych początków istnienia slawiści-bohemiści z naszego ośrodka zajmowali się całym spektrum badań związanych z problematyką bohemistyczną, a szczególnie polsko-czeskich związków kulturowych (językowych i literackich). Badania językoznawcze oscyływały wokół: słowotwórstwa, składni, semantyki, gramatyki opisowej języka czeskiego i polsko-czeskiej gramatyki porównawczej, leksykologii oraz historii i stylistyki języka czeskiego, jak również socjolingwistyki. W badaniach literaturoznawczych przeważały badania nad historią literatury czeskiej, teorią literatury i problematyką translatoryczną. Ostatnimi czasy dużo uwagi poświęca się przekładowi artystycznemu oraz dwukierunkowemu tłumaczeniu konsekwentnemu i simultanicznemu.

Od kilku lat w IFS UŚ prowadzone są długoletnie bohemistyczne programy badawcze (granty), obejmujące słowotwórstwo, składnię i semantykę oraz frazeologię i stylistykę języka czeskiego, językowo-kulturowe pogranicze polsko-czeskie oraz czeską kulturę i literaturę przełomu wieków, czeską literaturę i kulturę w kontekście wspólnoty europejskiej. Wyniki badań zawarto w licznych krajowych i zagranicznych publikacjach naukowych. Ślascy bohemiści są autorami wielu wydań książkowych (monografie, podręczniki, słowniki i skrypty) oraz artykułów i recenzji w specjalistycznych czasopismach o tematyce slawistycznej i bohemistycznej (m.in. w: zeszytach naukowych UŚ, UJ i UO, „Biuletynie Sławistycznym”, „Studiach z Filologii Polskiej i Słowiańskiej”, „Roczniku Sławistycznym”, „Slavii Occidentalis”, „Ruchu Literackim” itd.). Prezentacje czeskiej literatury w polskich przekładach i socjolingwistyczne eseje o czeszczyźnie autorstwa katowicko-sosnowieckich bohemistów pojawiają się w ogólnopolskich czasopismach kulturalno-literackich (m.in. w: kwartalniku literackim „FA-art”, ponad 100-stronicowa prezentacja „młodej czeskiej literatury” w nr 1–2/1998, oraz w kwartalniku kulturalnym „Opcje”). Ślascy bohemiści biorą aktywny udział w życiu środowiska bohemistycznego i slawistycznego w kraju (Komisja Słowianoznawstwa i Językoznawstwa PAN, Polskie Towarzystwo Językoznawcze, Stowarzyszenie Tłumaczy Polskich). Równie często uczestniczą w międzynarodowych konferencjach naukowych w kraju i zagranicą. W ośrodku katowicko-sosnowieckim zakończono z sukcesem kilkanaście doktoratów i przewodów habilitacyjnych z zakresu bohemy i językoznawcy z UŚ

dokonywać na zlecenie sądów ekspertyzy filologiczne czeskich testów i ich tłumaczeń, a także przeprowadzają egzaminy państwowe (egzaminy na tłumaczy przyśięgłych języka czeskiego oraz pilotów wycieczek zagranicznych).

Od kilkunastu lat trwa owocna współpraca IFS z czeskimi instytucjami naukowymi i kulturalnymi, która odbywa się na podstawie umów bilateralnych uczelni oraz za pośrednictwem polskiego MENiS i czeskiego MŠMaT (Dům zahraničních styků)¹². Dzięki takiej współpracy możliwe jest prowadzenie badań naukowych w czeskich ośrodkach, odbywanie studiów językowych i stażów na czeskich uczelniach przez pracowników naukowych i studentów UŚ. Kilku z naszych badaczy korzystało z wszechstronnej pomocy specjalistów z AN RCz (UČL) w Pradze. Optymalnie dla obydwu stron układa się stała wymiana naukowa (bohemistyczno-polonistyczna) prowadzona z Uniwersytetem Pałacowego w Ołomuńcu¹³, dzięki czemu w naszym Instytucie gościli z wykładami oraz uczestniczyli w konferencjach naukowych znakomici czescy bohemiści: prof. PhDr. Jiří Damborský, DrSc., prof. PhDr. Edvard Lotko, CSc. i prof. PhDr. Eduard Petrá, DrSc. oraz zaprzyjaźnieni z naszą bohemistyką od lat: doc. PhDr. Marie Sobotková, CSc., wybitna czeska polonistka (i bohemistka jednocześnie), a także prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. znawca dziejów Moraw i były czeski lektor w UŚ. Co roku nasi pracownicy i studenci wyjeżdżają na staże naukowe, studia semestralne oraz Szkoły Letnie Języka i Kultury na UK w Pradze, UP w Ołomuńcu, MU w Brnie, rzadziej na uniwersytety w Ostrawie, Opawie, Pilźnie i Czeskich Budziejowicach.

Od 1977 roku w IFS UŚ działa Koło Naukowe Sławistów (od 2001 r. KNS „Światowid”), w którym najliczniejsza i najbardziej aktywna jest sekcja bohemistyczna (15 osób). Członkowie Koła brali udział w kilku studenckich konferencjach naukowych (konferencje SVOČ na UK w Pradze w 1988 r., UP w Ołomuńcu w 1992 r., a także UJ w Krakowie w 1999 r. oraz USz w Świnoujściu w 2000 r.), w latach ubiegłych uczestniczyli w ogólnopolskich imprezach bohemistycznych w innych ośrodkach (udział i laury w konkursach przekładowych), a w roku ubiegłym byli głównymi organizatorami IV Ogólnopolskich Dni Bohemistów (Uniwersytet Śląski w Katowicach, 14–15.05.2001 r.), które odbyły się na naszym Uniwersytecie i spotkały się z wysoką oceną merytoryczną i organizacyjną. Dwie reprezentantki KNS brały udział w I Polonistyczno-bohemistycznej konfe-

¹² Niestety ostatnimi czasy nasze środowisko zauważa znikomą lub bardzo małą aktywność Centrum Czeskiego (České centrum) w Warszawie w zakresie propagowania czeskiej kultury na południu Polski.

¹³ Dzięki tej dobrze rokującej i długoletniej współpracy oraz kontaktom koleżeńskim badaczy od kilku lat na zasadach wzajemności kierowani są do obu placówek lektorzy języka czeskiego i polskiego. Od 1989 roku lektorem języka czeskiego na UŚ jest absolwentka ołomunieckiej polonistyki i historii mgr Jolanta Najderová, a lektorem i wykładającą języka polskiego na UP od 1999 roku piszący te słowa.

rencji studentów, organizowanej w Pradze¹⁴ w marcu 2000 r., gdzie wygłosiły referaty w języku czeskim¹⁵. Od 2001 roku Koło posiada (w ramach serwisu informacyjnego KNS) swą internetową gazetę „Noviny Slavia”, w której czeska problematyka (historia, przekłady, informacje kulturalne turystyczne i praktyczne) zajmuje *gros* miejsca¹⁶. Równie obiecująco zapowiada się współpraca studentów polonistyki z Ołomuńca i bohemistyki z Sosnowca.

Pisząc o bohemistyce na Uniwersytecie Śląskim, zasłużenie wiele miejsca należy poświęcić wybitnym naukowcom, slawistom-bohemistom, którzy wnieśli duży, osobisty wkład w rozwój naszego ośrodka, jego dorobek naukowy i pozycję w polskim środowisku slawistycznym. Bez wątpienia blasku dodaje naszej placówce działalność naukowo-dydaktyczna takich autorytetów polskiej slawistyki i bohemistyki, mistrzów wielu pokoleń nie tylko śląskich slawistów, jak: prof. dr hab. Halina Janaszek-Ivaničková, prof. dr hab. Kazimierz Polański, prof. dr hab. Roman Laskowski oraz nieoceniony prof. dr hab. Mieczysław Basaj, który jako jeden z „ojców” śląskiej bohemistyki poświęca jej nadal swą wiedzę i naukowy talent.

Należy również wymienić liczne grono nauczycieli akademickich, bohemistów (i słowacystów jednocześnie), którzy w istotny sposób przyczynili się do rozwoju IFS UŚ i poziomu śląskiej bohemistyki w ciągu ostatnich 28 lat: prof. dr hab. Jacek Baluch, prof. dr hab. Witold Nawrocki, prof. dr hab. Danuta Rytel-Kuc, dr Zofia Bik, dr Czesław Caputa, dr Joanna Czaplinska, dr Jan Dutkowski, dr Krystyna Kowalik, dr Izabela Mroczek, dr Dorota Żygadło, mgr Anna Dziegiel, mgr Jacek Illg, mgr Joanna Kalamala, mgr Joanna Nowak, mgr Agnieszka Piosek, mgr Jan Stachowski, mgr Małgorzata Zagrodzka, mgr Marzena Zabierzevska-Kucharska – wielu z nich działa nadal w polskich placówkach bohemistycznych lub w inny sposób wspiera ich działalność. Od samych początków studiów bohemistycznych na Uniwersytecie Śląskim dydaktykę prowadzili wysoko wykwalifikowani lektorzy delegowani z Republiki Czeskiej, wymienając w kolejności chronologicznej: PhDr. Stanislav Dvořák, PhDr. Petr Poslední, prof. PhDr. Jiří Černý, prof. PhDr. Jiří Fiala, PhDr. Věra Svobodová, PhDr. Jaroslav Reska (przez 10 lat), mgr Jolanta Najderová.

Należy także wspomnieć o slawistach-bohemistach obecnie pracujących naukowo i dydaktycznie w Instytucie Filologii Słowiańskiej UŚ, którzy będą kształtować oblicze śląskiej bohemistyki przez kolejne 30 lat. Wielu z nich swe slawi-

¹⁴ Organizatorem tego pożytecznego (i miejmy nadzieję cyklicznego) spotkania byli Ambasada RP i Instytut Polski w Pradze oraz Wydział Filozoficzny UK w Pradze.

¹⁵ Magdalena Nobis (V rok): *Expresivita v jazyku české publicistiky* i Stefania Szostok (IV rok): *Překlady poezie polského básníka Zbigniewa Herberta do češtiny v historickém a kulturním kontextu*.

¹⁶ Adres internetowy: <http://uranos.cto.us.edu.pl/~kns>. adres poczty elektronicznej: kns@us.edu.pl.

styczne wykształcenie i pierwsze naukowe szlify zdobywało na UJ w Krakowie, ale są także wśród nich i absolwenci UŚ, którzy również w macierzystej uczelni będą pokonywać kolejne stopnie kariery naukowej.

W gronie badaczy i wykładowców literatury czeskiej (o „czesko-słowackich” korzeniach) autorytetem jest prof. dr hab. Józef Zarek (obecnie dyrektor IFS UŚ), dr Anna Car i dr Lucyna Spyrka.

Na czele grona bohemistów-językoznawców stoją prof. dr hab. Mieczysław Basaj¹⁷ oraz prof. dr hab. Anna Bluszcz, którym dzielnie asystują: dr Mariola Szymczak (która „porzuciła” bohemistykę na rzecz języka słowackiego) oraz piszący te słowa (jednocześnie opiekun KNS „Światowid”). Na zakończenie warto wspomnieć o jeszcze jednej bohemistce, bez której trudno sobie wyobrazić prawidłowe funkcjonowanie IFS UŚ – mowa tu o mgr Ilonie Rudnik, kierownicze Sekretariatu i zarazem absolwentce pierwszego pokolenia śląskich bohemistów, rocznika 1974–1980.

Czas płynie i niebawem przyjdzie nam obchodzić jubileusz 30-lecia śląskiej bohemistyki i sławistyki. Być może będzie to wspaniała okazja do spotkania starych przyjaciół, mistrzów i uczniów – naukowców, nauczycieli akademickich oraz absolwentów filologii czeskiej (i czesko-słowackiej), by wspominać „stare, dobre dzieje”, prześledzić losy i kariery śląskich bohemistów i zastanowić się nad przyszłością naszej katowicko-sosnowieckiej bohemistyki.

Dariusz Tkaczewski, Sosnowiec–Ołomuniec

Literatura

Bońkowski R., Markiewicz D., 1997: *Śląska sławistyka*, [w:] *Utopia w językach, literaturach i kulturach Słowian I. Ze świadomości utopijnej w refleksji językowej*, „Prace Naukowe UŚ w Katowicach nr 1599” [Katowice], s. 22–42.

Archiwum Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego.

I Polonistyczno-bohemistyczna konferencja studentów Praga, Uniwersytet Karola, 1–2.03.2002 r.

W dniach 1–2.03.2002 r. odbyła się w Pradze *I Polonistyczno-bohemistyczna konferencja studentów*, zainicjowana i zorganizowana przez Ambasadę RP i Instytut Polski w Pradze oraz Instytut Studiów Sławistycznych i Wschodnioeurope-

¹⁷ Prof. dr hab. M. Basaj w latach 1974–1975 był kierownikiem Zakładu Filologii Słowiańskiej Instytutu Filologii Obcych UŚ, a od 1993 r. do chwili obecnej jest kierownikiem Zakładu Historii Języków Słowiańskich IFS UŚ.